

УДК 140.8:001.8+801.73

Вахтанг' КЕБУЛАДЗЕ**ФЕНОМЕНОЛОГІЯ І ГЕРМЕНЕВТИКА
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ
ТА ГУМАНІТАРИСТИЦІ**

У статті йдеться про феноменологію і герменевтику як філософські концепції, які можуть використовуватися як методологічні засади філософії і гуманітарних наук. Феноменологія розглядається як антиметафізичний філософський проект. Феноменологія — це не набір методологічних приписів; радше це опис філософського стилю мислення. Автор аналізує публікації в сучасних українських філософських журналах та кілька важливих книг на цю тему. Феноменологія та герменевтика представлені як методологія соціології, філософії права, філософії релігії, філософії культури, філософії мистецтва, філософської антропології, політичної філософії, естетики, етики тощо. Показано, що феноменологічні поняття інтенційності, інтерсуб'єктивності, темпоральності та тілесності можуть бути ефективно використані в застосовних дослідженнях. Тож ми можемо сказати, що феноменологія і герменевтика широко застосовуються в українській гуманітаристиці як методологічні парадигми.

Ключові слова: герменевтика, життєсвіт, інтерсуб'єктивність, методологія, політична філософія, практична філософія, соціологія, феноменологія, феноменологія релігії, філософія культури, філософія мистецтва, філософія права, філософська антропологія, естетика, етика.

У публікаціях українських філософів, присвячених феноменологічному й герменевтичному методам, можна помітити реалізацію тенденції переходу від претензії феноменології на статус універсальної наукової методології до прагнення представників філософської герменевтики здолати методологічність феноменології в напрямку створення всеохопного вчення про розуміння.

У статті із симптоматичною назвою «Феноменологія Е. Гусерля: методологічний поворот» Ігор Бичко пише: «... Гуссерль створює свою феноменологію як суто *методологічне* вчення, яке має на меті обґрунтування системи знання як такого» [Бичко 2000, с. 23].

Віктор Ополеу у статті «Гусерль і Гайдегер — проблеми метода» ще радикальніший в описі методологічного характеру феноменології: «Метод за Гусерлем є головним стрижнем феноменологічної філософії — ні побудова світу, ні етика і навіть не гносеологія, а саме метод, певний спосіб дії. Всі інші частини філософського вчення «обертаються» навколо нього, обґрунтовують, виправдовують, роз'яснюють його тощо» [Ополеу 2009, с. 96].

Утім, на думку Сергія Пролеєва, акцентуація метода не є прерогативою лише феноменології, а характеризує стиль усього метафізичного мислення Нового часу: «... метод є теоретичним ідеалом організації мислення тільки й винятково в новоєвропейській метафізиці. Ані для середньовіччя, ані для античності він такої ролі не грає» [Пролеєв 2000, с. 152]. Тому «методологічність» феноменології вказує на її вкоріненість у цій традиції мислення: «Вирішальна роль ідеї метода в самоорганізації розуму можна відстежити протягом усієї новоєвропейської метафізики — від Декарта до Гусерля» [Пролеєв 2000, с. 153]. У чому ж полягає специфіка феноменологічного бачення метода? На перший погляд, у своєму прагненні створити універсальну наукову методологію, про яке йшлося вище, Гусерль відтворює ідею Декарта про те, що метафізика є стовбуром, а всі інші науки — гілками дерева пізнання.

Однак тут слід зважити на принципову антиметафізичність феноменології, про яку автор цих рядків пише у своїй книзі «Феноменологія досвіду»: «... феноменологія є антиметафізичною в тому, що вона відмовляється шукати «справжню» реальність поза реальністю, що вона дана нам у досвіді» [Кебуладзе 2011, с. 16]. Така антиметафізична настанова дається взнаки й у ставленні феноменології до методу. Феноменологічний метод народжується не з проникнення до прихованих засад світу і свідомості, а органічно формується в процесі самого феноменологічного мислення. Якщо критично переосмислити метафору Декарта, то можна сказати, що феноменологія — це не метафізичний стовбур дерева пізнання, а живий сік, що тече по його гілках.

Відповідно до цього в доповіді «Щодо трансформації феноменологічного методу» автор цих рядків указує на іманентну методологічність феноменологічного мислення за відсутності чітко сформульованих принципів або правил феноменологічного методу: «Феноменологічний метод не являє собою набору чітких вказівок щодо проведення певних ментальних операцій. Утім, майже все, що написав Гусерль, можна розглядати як нескінченні розмисли про метод. Навіть під час переказу й інтерпретації феноменологічних ідей мимоволі потрапляєш до певного інтелектуального стану, розуміючи при цьому, що, лише перебуваючи в ньому, можна ретранслювати й модифікувати думки Гусерля. Річ у тім, що сам стиль

феноменологічного письма є, мабуть, найбільш адекватною об'єктивацією феноменологічного метода» [Кебуладзе 2000, с. 106].

Отже, методологічність феноменології має латентний, але при цьому перманентний характер. Вона виражається не в нормативних приписах, а в стилі самого феноменологічного мислення, в тій «дисципліні розуму», якої має дотримуватися феноменолог, аби мислити феноменологічно. В цьому сенсі, мабуть, слід розуміти й один з головних закликів Гусерля: «До самих речей!». Цей заклик означає вимогу постійного узгодження мислення з тим, що мислиться, й аж ніяк не наївну метафізичну претензію на вихід свідомості за власні межі чи то до матеріальної, чи то до ідеальної трансцендентної реальності.

Можна погодитися з Романом Кобцем, що така прихована методологічність притаманна й герменевтичному мисленню Гайдегера, хоча мені здається, що ця риса радше наближує Гайдегера до Гусерля, ніж розрізняє цих мислителів: «На нашу думку, в гайдеггерівських¹ текстах методика феноменологічної роботи наявна, так би мовити, у імпліцитному, а не експліцитному виді» [Кобець 2000, с. 118]. Проте ця відсутність експліцитної репрезентації феноменологічного методу є, на думку Кобця, не випадковою недоробкою, а закономірним проявом сутності мислення Гайдегера: «Причиною цього, на нашу думку, є те, що на противагу гуссерлівській трансцендентальній феноменології, яка, як відомо, принципово наполягає на абсолютній методологічній рефлексивності будь-якого дослідження «самих речей»..., для Гайдегера стала сумнівною сама потреба в методології. Адже потреба та вимога методологічної саморефлексивності походять з філософії самосвідомості, з онтологічним підґрунтям якої — онтологією наявного — полемізує уся творчість М. Гайдегера» [Кобець 2000, с. 118].

І все ж таки ця позиція приводить до вимоги саморефлексивності герменевтичного методу, але на інших онтологічних і епістемологічних засадах. У статті, присвяченій проблемі можливості герменевтичного методу, Андрій Богачов пише: «Не можна усунути рефлексію над теоретичними передумовами герменевтики, як не можна усунути обґрунтування уявлення про загальний історичний процес із дослідницького горизонту науковця-історика. Герменевтика спирається на онтологію розуміння, представлену в філософській герменевтиці. Предмет витлумачення тут не відривають від онтологічної структури, до якої він залучений і яка є предметом філософської герменевтики» [Богачев 2000, с. 29]. В останній цитаті показовою є паралелізація герменевтичного пізнання з історичним. Одним із головних теоретичних джерел сучасної філософської герменевтики, власне, і є спроба Вільгельма Дильтея оперти все гуманітарне пізнання на метод розуміння, який, на його думку, є засадовим методом історичного пізнання.

¹ Тут і надалі при цитуванні в написанні власних імен збережена авторська орфографія.

Отже, апелюючи до історичної науки, філософська герменевтика, з одного боку, повертається до своїх витоків, з іншої — обґрунтовує власну претензію на статус універсальної стратегії гуманітарного пізнання в цілому.

У подальшому викладі ми спробуємо проаналізувати, як методологічні претензії феноменології і герменевтики осмислюються і реалізуються в сучасній українській гуманітаристиці.

У статті «Практична феноменологія як ідеал науковості: етичні погляди Е. Гусерля» Віктор Левченко зазначає, що «... працям Гусерля, особливо пізнього періоду, властива потужна етична складова» [Левченко 2003, с. 82]. Може, саме тому ми знаходимо велику кількість спроб застосування феноменологічного методу в публікаціях сучасних українських філософів, присвячених проблемам етики і практичної філософії. Анатолій Єрмоленко починає доповідь «Життєвий світ² і проблеми обґрунтування етики» з такої заяви: «Мета мого виступу полягає в тому, аби показати, наскільки поняття життєсвіту, яке було запроваджене Е. Гусерлем у праці «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія», може бути використане для обґрунтування моральних повинностей в етиці, а також форм соціальної інтеграції в теоретичній соціології» [Єрмоленко 1998, с. 128]. У спробах філософського обґрунтування етики українські філософи звертаються не тільки до феноменології Едмунда Гусерля, а й до матеріальної етики цінностей Макса Шелера, яка, безперечно, має феноменологічний характер, оскільки ґрунтується на феноменологічній концепції матеріально-ейдетичних дисциплін, що її викладає Гусерль зокрема у творі «Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії» [Husserl 1976]. Анатолій Лой у статті «Феноменологічна аксіологія Шелера: спроба обґрунтування етики» розглядає етичне вчення німецького філософа на тлі нормативної етики Канта: «... Шелер, що відкрито полемізував з формально-раціоналістичною етикою Канта, пропонує в конструкції матеріальної етики цінностей поняття, які, здається, повністю суперечать кантівським, реально, принаймні, пропонує варіант, який розширює горизонт розуміння, до якого дотична поряд з іншими і кантівська філософія» [Лой 1998, с. 163]. В іншій публікації «Екологічна криза як виклик практичній філософії (межі феноменологічно-герменевтичного підходу)» Анатолій Єрмоленко вже розглядає феноменологічну концепцію матеріального апіорі цінностей Макса Шелера як теоретичну засаду для побудови екологічної етики: «Разом з феноменологією можна припустити, що існує не тільки домовний потік свідомості й феноменологічне знання, а й пов'я-

² В українському перекладі назви цієї статті, яка була написана російською, я зберігаю Єрмоленковий український переклад «життєвий світ» Гусерлевого поняття «Lebenswelt», оскільки Єрмоленко вживає саме такий переклад у своїх україномовних працях, зокрема у статті, про яку йтиметься нижче, хоча сам перекладаю це поняття як «життєсвіт».

зане з життєвим світом безпосереднє осягнення цінностей, зокрема й цінності природи» [Єрмоленко 2003, с. 115]. Валентин Куліниченко і Світлана Вековшиніна в статті «Біоетика: феноменологічні пошуки і засади» пишуть: «... біоетика як певна метатеорія прагне виявити власні засади у сфері феноменологічного досвіду» [Куліниченко 1998, с. 151]. Українські філософи також аналізують взаємозв'язок феноменологічної етики з іншими сучасними етичними концепціями. Неллі Іванова-Георгиевська у статті «Розум як засада морального життя в етичних вченнях Е. Гусерля і К. Войтили» [Іванова-Георгиевская 2003, с. 45–55] показує глибинний зв'язок етичних учень у феноменології і неотомізмі, а Олександр Кирилук у статті «Феноменологія світоглядних категорій граничних підстав як остаточне обґрунтування (Letztbegründung) комунікативної етики» [Кирилук 2009, с. 27–36] пише про вплив феноменології на формування етичної концепції в сучасній комунікативній філософії.

У вищенаведених цитатах уже можна знайти вказування на можливості застосування феноменологічного методу не тільки в практичній філософії, а й у соціальних науках, і насамперед у теоретичній соціології. Спроби такого застосування феноменології в соціології знаходимо в низці статей українських дослідників. Про можливості застосування феноменологічного методу в соціології і в соціальних науках у цілому пишуть Віктор Бурлачук у статті «Феноменологічна соціологія і досвід мінливого світу» [Бурлачук 1998] і автор цих рядків у статті «Поняття суб'єктивного сенсу соціальної дії у феноменологічній соціології Альфреда Шюца» [Кебуладзе 2003]. Наталія Денисенко у статті «Специфіка буденного сприйняття в контексті аналізу щоденної реальності у феноменологічній соціології А. Шюца» [Денисенко 1998] вбачає причини звернення соціальних наук до феноменологічної методології в актуальних проблемах сучасного суспільства.

Ще одною сферою застосування феноменологічної методології може стати політична філософія, про що свідчить стаття сучасного польського феноменолога Анжея Гняздзовського «Феноменологія як трансцендентальна теорія політичного», яка надрукована в одному з чисел українського науково-теоретичного часопису «Філософська думка». Цю статтю автор починає з такого твердження: «Хоча сам Гусерль і його прямі послідовники ніколи систематично не аналізували питання сенсу політики стосовно її аргію і не розвинули феноменологічної філософії політичного, яка би перетворилася на потужний напрям сучасної політичної теорії, можливість феноменології політичного в Гусерлевому сенсі сьогодні вже не є недослідженою темою» [Гняздзовський 2009, с.66]. Конкретний приклад використання феноменологічної методології в дослідженні політичного знаходимо в публікації Олександра Тимохіна «Інтерсуб'єктивний вимір

лібералізму: до феноменології братерства», в якій він зокрема зазначає: «Звісно, феноменологічне прочитання лібералізму в цілому є справою надто амбіційною, тому в цій статті я спробую зосередитися лише на одній із провідних ліберальних ідей — ідей братерства — і залучити до її розгляду лише одну феноменологічну доктрину — доктрину інтерсуб'єктивності...» [Тимохін 2009, с. 97].

Українські філософи також розглядають можливість побудови феноменологічної філософії права. Сергій Шевцов в анотації до статті «Феномен теорії апіорного права Адольфа Райнаха» пише: «Феноменолог Адольф Райнах запропонував теорію права, що має незалежні апіорні засади, подібно до логіки і математики» [Шевцов 2009, с. 214].

Сучасний німецький феноменолог Бернгард Вальденфельс у доповіді «Міркування щодо генеалогії культури» на конференції Українського феноменологічного товариства «Феноменологія і культура» описує ту роль, яку може відігравати феноменологія в сучасній філософії культури: «Позиція генеалогії культури, або, точніше, генеалогії культур, здається, дає змогу вливати краплі чужості у вино безтурботно поширюваної культурної ейфорії. Феноменологія, яка відмовляється шукати самі речі в готовому світі, також не задовольняється наперед даним світом культури» [Вальденфельс 2009, с. 13]. Феноменологія культури Вальденфельса знаходить відгук в українській гуманітаристиці, про що свідчить низка публікацій. У післямові «Бернгард Вальденфельс — феноменолог Чужого» до свого українського перекладу твору цього німецького філософа «Топографія Чужого» автор цих рядків пише: «У феноменологічному проєкті Вальденфельса головну роль відграє поняття відповіді на запит, заклик, домагання, вимогу з боку Іншого, або Чужого» [Кебуладзе 2004, с. 199]. Вочевидь, можна стверджувати, що вказаний переклад був одним із чинників активної рецепції феноменологічних ідей Вальденфельса в сучасній українській філософії. Про це свідчать публікації низки досліджень, автори яких використовували цей переклад як одне з головних першоджерел. Ніна Ковальова так визначає мету свого дослідження «Інтеркультурні виміри стосунків «Свій-Чужий» у філософії Б. Вальденфельса»: «Мета цієї статті — простежити, які дослідницькі стратегії можливі при аналізі проблеми Своє/Чуже в культурологічних дослідженнях; як артикулюються стосунки Своє/Чуже в інтеркультурному дискурсі; які базові положення пропонує феноменологія Чужого для побудови нової міжкультурної парадигми» [Ковалёва 2009, с. 271]. Проблема Чужого у феноменологічній філософії культури Вальденфельса розглядає Оксана Довгополова в статті «Проблема розуміння Чужого в розробках Б. Вальденфельса» [Довгополова 2009]. У публікації із назвою «Седиментація смислів у культурі та відповідальність пам'яті» українська дослідниця Неллі Іванова-Георгієвська також указує на тео-

ретичний потенціал феноменології як методології філософії культури: «Фундатор феноменології поступово розширив поле феноменологічного дослідження шляхом залучення до сфери розгляду всіх буттєвих регіонів; його увага була спрямована не лише на загальнотеоретичні аспекти інтенційного аналізу як реалізації завдань «статичної феноменології» та усунення анонімності джерела смислопокладання в межах «генетичної феноменології», а й на прояснення передумов і чинників тих кризових явищ у культурі та житті європейського людства, свідком яких Гусерлеві довелося бути» [Іванова-Георгієвська 2009, с. 28].

В українській науковій періодиці також можна знайти публікації, присвячені зв'язку філософської антропології з феноменологією. У публікації під назвою «Феноменологізація антропологічної рефлексії» Віталій Табачковський зазначає: «Важливим аспектом рецепції феноменології є, на мій погляд, різні вияви її впливу на рефлексивні можливості філософської антропології...» [Табачковський 2001, с. 154]. У статті «Феноменологія і філософська антропологія» Олена Петриковська пише: «Філософська антропологія успадковує підхід Гусерля, сутність якого в тому, що засновник феноменології приписує сфері свідомості специфічне існування. Некласичні концепції людини, для яких питання полягає в тому, як можливе дослідження людської свідомості в його буттєвому плані, будуються на засаді феноменології» [Петриковская 2009, с. 56].

Українські науковці не тільки обґрунтовують теоретичну доцільність використання феноменології як методології філософії і гуманітарних наук, а й застосовують різні концепти феноменологічного вчення для розв'язання конкретних наукових і соціальних проблем. Прикладом цього може слугувати спроба використання феноменології в конфліктології, яку здійснює Анатолій Ішмуратов. У статті «Феноменологія конфлікту» він пише: «Феноменологія конфлікту має передувати прагматичі конфлікту, і, наприклад, *соціологія конфлікту* як прагматика конфлікту має ґрунтуватися на уточненому уявленні про *соціальний конфлікт* як феномен» [Ішмуратов 1998, с. 66]. Далі він уточнює, що засадою наукового розгляду такого соціального феномену, як конфлікт, має бути феноменологічна концепція інтерсуб'єктивності: «Конфлікт — інтерсуб'єктивний феномен, і уточнення його онтологічної визначеності можливо тільки на шляху феноменологічної аналізи інтерсуб'єктивності» [Ішмуратов 1998, с. 66].

Способи розв'язання проблеми нормальності в соціальних науках Олена Садоха намагається знайти в феноменологічних концепціях Альфреда Шюца та Річарда Гратгофаю. У статті «До проблеми соціальної релевантності» вона пише: «Феноменологічні розвідки у площині досліджень соціальної релевантності експлікують проблемне коло установалення соціальних взаємин та їхніх меж, зокрема через «лематизацію типізації», від-

кривають шлях до переосмислення найактуальнішої проблеми всіх часів людського існування — нормальності» [Садоха 2009, с. 58].

Окремою сферою застосування феноменологічної методології стає естетика і філософія мистецтва. Умовою можливості й успішності такого використання феноменології в цій сфері Олена Соболевська вважає глибинний зв'язок феноменологічного мислення і художньої творчості: «Навіть нетривалий досвід знайомства з феноменологією, її методологічними настановами, і мистецтвом, його засадовими принципами, спонукає до розмови про наявність зв'язку між ними. Феноменологія і мистецтво мають спільні витoki» [Соболевская 2009, с. 68]. Ольга Барановська в статті «Феноменологічна рефлексія і теорія твору мистецтва» здійснює цікаву експлікацію феноменологічного обґрунтування аксіології у сфері філософії мистецтва як теорії естетичних цінностей: «В осмисленні естетичних цінностей феноменологія як «deskриптивне вчення про сутність чистих переживань» дозволяє відійти від традиційної категоріальності й категоричності, представлених зокрема в класичних опозиціях прекрасного й потворного, форми і змісту, імлікованих традиційною метафізикою» [Барановская 2009, с. 78]. При цьому в застосовній частині її дослідження йдеться здебільшого про витвори архітектури. Ми натрапляємо на спроби застосування феноменологічної методології і в дослідженнях інших видів мистецтва, наприклад, кінематографа. Так, Ольга Брюховецька в статті «Шкіра реальності: до феноменологічної теорії кіно» зазначає: «Феноменологія в екзистенційному прочитанні Моріса Мерло-Понті, з її увагою до конкретного тілесного досвіду, стала визначальною для кінотеорії 40–50 років. Саме з табору феноменологів були здійснені перші спроби філософських deskрипцій і рефлексій над специфічним досвідом кіно...» [Брюховецька 2005, с. 68]. Помітно, що на думку автора цього дослідження, для теорії кіно релевантним виявляється інший сюжет феноменологічної доктрини, а саме феноменологія тілесності Моріса Мерло-Понті. У статті «Деоб'єктивація тіла та світу у феноменології М. Мерло-Понті» Ольга Гомілко вказує на виток цієї проблематики у філософському вченні Едмунда Гусерля: «Одним із головних здобутків засновника сучасної феноменології Гусерля було переосмислення онтологічної значущості людської тілесності» [Гомілко 2001, с. 81]. В есе «Досвід музиканта» [Дениско 2005] Петро Дениско пропонує оригінальну інтерпретацію музичної творчості, спираючись, зокрема, на концепції інтенційності, темпоральності і тілесності, які ми заходимо в працях Едмунда Гусерля, Моріса Мерло-Понті й Мартина Гайдегера.

Ще одною науковою дисципліною, яка представлена в сучасній українській гуманітаристиці, є феноменологія релігії. Стаття Олега Кисельова «Феноменологічний підхід у релігієзнавчій спадщині Йоахіма Ваха» [Ки-

сельов 2010] присвячена обґрунтуванню того, що цього науковця слід розглядати не тільки як соціолога релігії, а і як релігієзнавця, який у своїх дослідженнях активно використовує феноменологічний і герменевтичний методи. У статті «Перед обличчям Бога. Нарис феноменології релігії як філософії релігійного суб'єкта» Катерина Новікова пропонує специфічний екзистенціально-антропологічний варіант феноменології релігії: «У цьому нарисі я хочу зосередитись на аспекті релігії як екзистенціальної людської діяльності і зробити спробу опису антропологічної структури особи як суб'єкта релігійного досвіду. Моя головна теза полягає в тому, що дослідження феномена релігії є насамперед дослідженням релігійної особистості» [Новікова 2010, с. 137].

У статті «Феноменологія релігії: чи можливе подолання її змістової і методологічної невизначеності?» Олександр Сарапін указує на декілька шляхів розв'язання окресленої в назві проблеми: «Можна уявити декілька перспектив феноменологічного вивчення священного. Його можна вивчати або з позиції банального опису та упорядкування його проявів, або спробувати піддати аналізу, застосовуючи Гусерлеві методологічні принципи епохи та ейдетичної редукції, або виявляючи внутрішню структуру і значущість його маніфестацій. Отже, можливі три історично зафіксовані форми функціонування феноменології релігії: — дескриптивна, класична та інтерпретаційна (герменевтична)» [Сарапін 2010, 151]. При цьому варто зазначити, що автор, безсумнівно, надає перевагу останній із перерахованих форм феноменології релігії: «вихід із ситуації змістової та методологічної невизначеності, в якій опинилася феноменологія релігії можна углядіти в розгортанні потенціалу її герменевтичної форми функціонування» [Сарапін 2010, 156]. Можна помітити, що така позиція втілює зазначену вище тенденцію переходу від претензії феноменології на роль універсальної методології наукового пізнання до спроби герменевтики створити загальну концепцію розуміння.

Отже, можна стверджувати, що в сучасній українській науковій періодиці ми знаходимо багато прикладів використання феноменологічної методології в різних філософських і гуманітарних дослідженнях. Це відповідає задуму засновника феноменології Едмунда Гусерля, який розглядав феноменологію не лише як філософську концепцію, а також як універсальну методологію наукового пізнання. Водночас в українській гуманітаристиці застосовується герменевтика як універсальна стратегія розуміння, що здійснює одну з головних теоретичних амбіцій цього філософського вчення.

Література:

1. Бичко І. Феноменологія Е. Гусерля: методологічний поворот // Феноменологія і філософський метод. — К.: Тандем, 2000. — С. 21–28.

2. Богачёв А. О возможности герменевтического метода (Коллингвуд versus Гадамер) // Феноменологія і філософський метод. — К.: Тандем, 2000 — С. 28–37.
3. Брюховецька О. Шкіра реальності: до феноменологічної теорії кіно // Феноменологія і мистецтво. — К.: ППС-2002, 2005. — С. 67–75.
4. Бурлачук В. Феноменологическая социология и опыт меняющегося мира // Феноменологія і гуманітарне знання. — К.: Тандем, 1998. — С. 113–120.
5. Вальденфельс Б. Міркування щодо генеалогії культури // Філософська думка, 2009, № 1. — Київ. — 2009, с. 13–26.
6. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. — К.: ППС-2002, 2004. — 206 с. — (Сучасна гуманітарна бібліотека).
7. Гняздовський А. Феноменологія як трансцендентальна теорія політичного // Філософська думка, 2009, № 1. — Київ. — 2009, с. 66–79.
8. Гомілко О. Деоб'єктивація тіла та світу у феноменології М. Мерло-Понті // Феноменологія: рецепція у Східній Європі. — К.: Тандем, 2001. — С. 81–88.
9. Денисенко Н. Специфика обыденного восприятия в контексте анализа повседневной реальности в феноменологической социологии А. Шюца // Феноменологія і гуманітарне знання. — К.: Тандем, 1998. — С. 120–128.
10. Дениско П. Досвід музиканта // Феноменологія і мистецтво. — К.: ППС-2002, 2005. — С. 22–32.
11. Довгополова О. Проблема понимания Чужого в разработках Б. Вальденфельса // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 279–287.
12. Ермоленко А. Жизненный мир и проблемы обоснования этики // Феноменологія і гуманітарне знання. — К.: Тандем, 1998. — С. 128–137.
13. Ермоленко А. Екологічна криза як виклик практичній філософії // Феноменологія і практична філософія. — К.: Курс, 2003. — С. 111–121.
14. Иванова-Георгиевская Н. Разум как основание нравственной жизни в этических учениях Э. Гуссерля и К. Войтылы // Феноменологія і практична філософія. — К.: Курс, 2003. — С. 45–55.
15. Ишмуратов А. Феноменология конфликта // Феноменологія і гуманітарне знання. — К.: Тандем, 1998. — С. 66–74.
16. Иванова-Георгиевская Н. Седиментация смыслов у культуре та відповідальність пам'яті // Філософська думка, 2009, № 1. — Київ. — 2009, с. 27–42.
17. Кебуладзе В. Бернгард Вальденфельс — феноменолог Чужого // Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. — К.: ППС-2002, 2004. — (Сучасна гуманітарна бібліотека). — С. 198–202.
18. Кебуладзе В. К вопросу о трансформации феноменологического метода // Феноменологія і філософський метод. — К.: Тандем, 2000 — С. 105–111.
19. Кебуладзе В. Понятие субъективного смысла социального действия в феноменологической социологии Альфреда Шюца // Феноменологія і практична філософія. — К.: Курс, 2003. — С. 56–65.
20. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. — К.: Дух і Літера, 2011. — 280 с.

21. Кирилюк О. Феноменологія світоглядних категорій граничних підстав як остаточне обґрунтування (Letztbegründung) комунікативної етики // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 27–36.
22. Кисельов О. Феноменологічний підхід у релігієзнавчій спадщині Йоахіма Ваха // Феноменологія і релігія. — К.: Дух і Літера, 2010. — С. 100–103.
23. Кобець Р. Методична амбівалентність гайдеггерівської феноменології // Феноменологія і філософський метод. — К.: Тандем, 2000 — С. 111–119.
24. Ковалёва Н. Интеркультурные измерения отношений «Свой-Чужой» в философии Б. Вальденфельса // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 269–278.
25. Кулиниченко В., Вековщина С. Биоэтика: феноменологические поиски и основания // Феноменология и гуманитарное знание. — К.: Тандем, 1998. — С. 145–151.
26. Левченко В. Практическая феноменология и идеал научности: этические взгляды Э. Гуссерля // Феноменология і практична філософія. — К.: Курс, 2003. — С. 82–87.
27. Лой А. Феноменологічна аксіологія Шелера: спроба обґрунтування етики // Феноменология и гуманитарное знание. — К.: Тандем, 1998. — С. 162–169.
28. Новікова К. Перед обличчям Бога. Нарис феноменології релігії як філософії релігійного суб'єкта // Феноменология і релігія. — К.: Дух і Літера, 2010. — С. 137–148.
29. Ополев В. Гуссерль и Хайдеггер — проблема метода // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 94–104.
30. Петриковская Е. Феноменология и философская антропология // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 48–57.
31. Пролеев С. Власть метода и феноменология // Феноменология і філософський метод. — К.: Тандем, 2000 — С. 151–159.
32. Садоха О. До проблеми соціальної релевантності // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 58–67.
33. Саралін О. Феноменология релігії: чи можливе подолання її змістової і методологічної невизначеності? // Феноменология і релігія. — К.: Дух і Літера, 2010. — С. 149–156.
34. Соболевская Е. Искусство и феноменология: точки пересечений // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 68–76.
35. Табачковський В. Феноменологізація антропологічної рефлексії // Феноменология: рецепція у Східній Європі. — К.: Тандем, 2001. — С. 154–162.
36. Тимохін О. Интерсуб'єктивний вимір лібералізму: до феноменології братерства // Філософська думка, 2009, № 1. — Київ. — 2009, с. 96–108.
37. Шевцов С. Феномен теорії априорного права Адольфа Райнаха // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. — С. 214–221.

38. Husserl E. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch. Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie / Husserl Edmund; [neu herausgegeben von Karl Schumann].— Den Haag: Martinus Nijhoff Publishers, 1976.— 323 S.— (Husserliana, Bd. III/1).

Вахтанґ Кебуладзе. Феноменологія і герменевтика як методологічні стратегії в сучасній українській гуманітаристиці

В статті йдеться про феноменологію і герменевтику як філософські концепції, які можуть бути використані як обґрунтування філософії і гуманітаристики. Феноменологія розглядається як антиметафізичний проєкт. Феноменологія — це не набір методологічних предписань, а скоріше опис філософського стилю мислення. Автор аналізує публікації в сучасних філософських журналах і в деяких важливих монографіях на цю тему. Феноменологія і герменевтика представлені як методологія соціології, філософії права, філософії релігії, філософії культури, філософії мистецтва, філософської антропології, політичної філософії, естетики, етики і т. д. Показано, що феноменологічні поняття інтенціональності, інтерсуб'єктивності, темпоральності і телесності можуть ефективно застосовуватися в прикладних дослідженнях. Ітак, можна сказати, що феноменологія і герменевтика широко використовуються в українській гуманітаристиці як методологічні парадигми.

Ключові слова: герменевтика, життєвий світ, інтерсуб'єктивність, методологія, політична філософія, практична філософія, соціологія, феноменологія, феноменологія релігії, філософія культури, філософія мистецтва, філософія права, філософська антропологія, естетика, етика.

Vakhtang Kebuladze. Phenomenology and Hermeneutics as Methodological Strategies in Contemporary Ukrainian Humanities

The article deals with phenomenology and hermeneutics as the philosophical conceptions which can be used as the methodological foundation of philosophy and humanities. Phenomenology is treated as antimetaphysical philosophical project. Phenomenology is not a set of methodological prescriptions; it is rather description of the philosophical style of thinking. The author analyzed the publications in the contemporary Ukrainian philosophical journals and several important books on this point. Phenomenology and hermeneutics are represented as methodology of sociology, legal philosophy, philosophy of religion, philosophy of culture, philosophy of art, philosophical anthropology, political philosophy, aesthetics, ethics and so on. It is demonstrated that the phenomenological concepts of intentionality, intersubjectivity, temporality and corporeity can be effectively applied in the empirical studies. So we can say that phenomenology and hermeneutics are widely used in the Ukrainian humanities as methodological paradigms.

Keywords: hermeneutics, intersubjectivity, legal philosophy, life-world, methodology, political philosophy, practical philosophy, sociology, phenomenology, phenomenology of religion, philosophy of art, philosophy of culture, philosophical anthropology, aesthetics, ethics.